

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ТА ТВОРЧОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ У МУЗИЧНІЙ КУЛЬТУРІ ЧЕРНІГІВЩИНИ В X – ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XVIII СТОЛІТТЯ

Карпова І. Г.

к. пед. н., доцент

Чернігівський національний технологічний університет

Актуальність. Розбудова української держави відбувається у досить непростих умовах і потребує вирішення багатьох завдань, серед яких одне з провідних, на наш погляд, що певною мірою дозволить їх розв'язати – виховання модерної особистості – покоління людей із новим політичним, європейським мисленням, високим рівнем освіченості й загальної культури, знанням історії і традицій, як європейських, так і вітчизняних.

У процесі національного виховання молоді залучається широкий освітньо-історичний і культурний арсенал: педагогіка народного календаря, народних свят, історія героїчних сторінок українського народу, життя видатних особистостей України, Європи, світу в цілому, здобутки мистецької аматорської та професійної практики та багато інших.

Досвід української музичної культури – той невичерпний пласт загальнокультурної історичної спадщини, що також дозволяє залучати до виховного процесу сучасного підростаючого покоління значний арсенал форм, засобів і методів виховання. Незаперечним є і той факт, що музика супроводжує людину вже з перших кроків життя, від материнської колискової. На значення музики у вихованні людини вказував свого часу Конфуцій, який гармонійне виховання особистості пропонував розпочинати саме з музики, потім знайомити дитину з правилами лі (доброчесності) і завершувати поезією.

Особливе місце у музичній спадщині України, й відповідно, арсеналі виховних музично-педагогічних практик, посідає музична культура Чернігово-Сіверського краю, що бере свої витoki ще з княжих часів. Саме Чернігівська земля дала вітчизняній та світовій культурі М. Березовського, Д. Бортнянського, Г. Верьовку, М. Заньковецьку, Л. Ревуцького та багатьох інших талановитих музикантів.

Різноманітні аспекти музичної культури Чернігівщини достатньо широко вивчені у науковій літературі, зокрема, їх досліджували І.Л. Бермес [1], О.П. Васюта [2; 3; 4; 5; 6], Т.В. Ляшенко [15], Н. Малісов [21]; музичну освіту та виховання дітей і молоді на Чернігівщині (XVIII-XIX ст.) – С.І. Матвієнко [22]; музично-педагогічну діяльність українських композиторів (творчий шлях деяких із яких був пов'язаний із Чернігівщиною) – О.В. Михайличенко [17] та ін.

Разом із тим, на наш погляд, соціально-педагогічний аспект творчого розвитку молоді у музичній культурі Чернігівщини в історичному контексті вивчений недостатньо. Саме тому метою статті є спроба дослідити соціально-педагогічні чинники формування та творчого розвитку особистості у процесі музичної творчості в загальному контексті музичної культури Чернігівщини X – другої половини XVIII століття.

Виклад матеріалу. Витоки музичної культури Чернігівської землі сягають княжих часів. У добу Київської Русі (IX–XIII ст.) особливого розвитку набула фольклорна музика (билини), військова, з поширенням християнства – культовий спів, а також музика при княжому дворі. Поширеним було оркестрове виконавство – гра на музичних інструментах (традиційних для Русі струнних смичкових – гудку, смику; щипкових – лютні, гусях, псалтирі; духових – сурмах, свистках, сопілках, дудках та ін.; ударних – бубнах, тарілках, дзвіночках та ін.). Отже, до слов'янських та княжих часів сягають витoki формування двох основних напрямів музичного мистецтва Русі, й, згодом, України – вокальної та інструментальної музики.

Спочатку князі запрошували для участі у богослужіннях грецьких та південнослов'янських співаків. Поступово у давньоруській державі виникли перші навчальні заклади музичного спрямування – центри навчання співу (в першу чергу, церковного), в яких відбувався розвиток музичних обдаровань молоді. Так, відомо, що при Десятинній (Різдва Богородиці) церкві у Києві існував великий хор та школа, а також двір доместиків – співаків-солістів, що також одночасно виконували функції диригентів та вчителів співу. Літописи зберегли імена деяких із них, зокрема, Стефана, відомого майстра церковного співу та піснетворця, який став ігуменом Києво-Печерського монастиря після смерті Феодосія Печерського. До речі, Києво-Печерський монастир відіграв значну роль у формуванні вітчизняних традицій церковної музики. Наприкінці XI – на початку XII століття на Русі з'являються і перші рукописні книги для співаків.

Про безпосередній, конкретний розвиток музичної культури Чернігівського регіону можна говорити з кінця X - початку XI ст. [3, с. 12]. Провідним, визначальним чинником цього процесу, як і для всієї Київської Русі, стало прийняття християнства, а, зокрема, для Чернігівщини – заснування Чернігівської єпархії у 992 році. Це сприяло розвитку ранніх форм церковних піснеспівів, збагаченню пісенної творчості новими видами і жанрами (билини, героїчний епос).

Під впливом Візантії на Чернігово-Сіверщині поширювалась культура візантійського хорового співу. Завдяки діяльності перших професійних (як правило, безіменних) співаків відбувався процес формування чернігівської манери хорового співу, високу оцінку якій дав митрополит Євгеній (сучасник Д. Бортнянського): «Навчені грецькими співаками, слов'яни почали рівнож винаходити своерідні манери співу (тоні сеу моді). Звідси постали вживані в російській церкві манери співу: грецький, болгарський, київський, чернігівський, новгородський, суздальський...» [2, с. 5].

Отже, вже у княжу добу запроваджене християнство, різнопланове вокальне та інструментальне музичне мистецтво Русі, поширення билинної, героїчно-епосної творчості давньоруськими співаками, визначні духовні та навчальні осередки, музично-педагогічна діяльність як грецьких вчителів-співаків, так і давньоруських доместиків, розвиток музичного інструментарію, нотних записів стали вагомими соціально-педагогічними чинниками різних рівнів у становленні музичної культури, формуванні та розвитку власних талановитих музикантів.

Литовсько-польська доба (сер. XIV-сер. XVII ст.), що характеризується складністю та суперечливістю політичних та культурно-релігійних процесів, тим не менше, стала періодом подальшого розвитку вітчизняної музики, музично здібної молоді, формування нових рис музичного мистецтва [3, с. 22–23]. Різномановна (політична, військова, релігійна, культурна) діяльність визначного феномена української історії – козацтва – призвела до подальшого розвитку народнопісенної творчості у жанрах історичних дум та пісень у виконанні українських кобзарів.

У ряді українських міст Чернігівщини (Чернігів, Ніжин, Прилуки, Новгород-Сіверський, Стародуб та ін.) під впливом поширення європейського магдебурзького права виникає можливість для розвитку музичних цехів, зокрема, кобзарських, що мало прогресивні наслідки як для формування музичної культури регіону в цілому, так і для особистісного становлення музично обдарованих народних співців. Тож, вагомим соціально-педагогічним чинником у музичному вихованні й навчанні талановитої молоді стала освітня діяльність видатних культурно-релігійних діячів Чернігівщини, зокрема, чернігівського архієпископа К. Транквіліона-Ставровецького, який склав власну систему богослів'я «Зерцало богословія», дидактичні збірки «Учительное евангеліє», «Перло многоценное». Відкриття єзуїтських колегій (для посилення полонізації та католицизму на українських землях), для прикладу, у Новгороді-Сіверському (1635 р.), разом із тим, сприяло поширенню в Україні та, наприклад, на Чернігівщині європейської музичної освіти.

Новому подиху у розвитку музики у гетьманську добу (др. пол. XVII–XVIII ст.) сприяли внутрішні та зовнішні чинники – наслідки Визвольної революції під проводом Б. Хмельницького та вплив європейського стилю бароко, що плідно реалізувався у архітектурі, скульптурі, образотворчому мистецтві, музиці. Розкриттю обдаровань здібних українців сприяв і той факт, що російські володарі для розвитку музичного мистецтва в державі запрошували талановитих регентів із України з їх учнями (наприклад, у 1652 році з Києва до Москви був привезений архідиякон Михайло та одинадцять півчих із регентом Федором Тернопольським, з приводу чого дослідник А. Єршов зазначав, що «українська партесна музика... була продовжена в офіційній російській церкві й стала вчителькою для російських композиторів» [5, с. 32]), а заможні бояри (для прикладу П.В. Шереметьєв, київський воєвода) мав капелу з українських півчих, яку вивіз із собою до Москви.

Важливим, знаковим етапом у розвитку музичного мистецтва, творчої молоді України й Чернігівщини стало XVIII століття. Мова йде про значну різномановність у розвитку музичної культури Чернігівщини, що мала важливим наслідком творче становлення багатьох представників обдарованої молоді [4, с. 44–45]: 1) навчально-просвітницька музична діяльність різноманітних навчальних закладів Чернігівщини (Чернігівського колегіуму, Глухівської співацької школи, різноманітних шкіл при церквах, полкових адміністраціях Гетьманщини); 2) поява музичних хорових колективів, що здійснювали музично-виконавську та музично-просвітницьку діяльність, як-от, хорової капели, що діяла при дворі чернігівського архієпископа Л. Барановича;

3) діяльність музичних колективів при резиденціях українських гетьманів (розташованих у гетьманських столицях Батурині та Глухові – визначних політико-культурних центрах козацько-гетьманської доби) І. Мазепи, Д. Апостола, К. Розумовського; 4) поява чернігівської плеяди композиторів, співаків і педагогів – в галузі багатоголосної (партесної) церковної музики (творча діяльність Л. Барановича, С. Пекалицького); різнопланових за музичною діяльністю А. Рачинського (композитора, автора церковних музичних творів, дослідника музичної народної творчості, диригента, педагога (відбирав в Україні співаків до Придворної співацької капели у Петербурзі), М. Полторацького (вихідця із Сосниці, вихованця Києво-Могилянської академії, співака, регента, згодом директора співочої капели у Санкт-Петербурзі, музичного фахівця, який відбирав талановиту молодь серед церковних, монастирських, шкільних хорів Гетьманщини до придворної співацької капели, й, до речі, відкрив світу Д. Бортнянського), Ф. Яворовського (регента Глухівської співацької школи, талановитого педагога), М. Березовського (композитора, диригента, співака), Д. Бортнянського (композитор, співака і диригента, автора 6 опер, камерно-інструментальних творів, хорових концертів, херувимських та причасних творів) та ін.; 5) поява розробок із теорії музичного мистецтва (К. Транквілліон-Ставровецький, Л. Баранович, І. Максимович) та перших підручників з теорії музики (Г. Головня, Михайло Березовський); 6) поширення музичної грамоти в регіоні, про що свідчить значне збільшення кількості ірмолоїв – збірників давньої вітчизняної професійної музики в одноголосому записі [5, с. 36].

Таким чином, починаючи з XVIII ст., можна говорити про важливий соціально-педагогічний чинник у розвитку музичних обдаровань молоді Чернігівщини – становлення професійної музичної освіти, яке пов'язують із відкриттям першого вищого навчального закладу на Лівобережній Україні – Чернігівського колегіуму (1700 р.), що надавало тогочасній музичній освіті Чернігівщини масового характеру [16]. За свідченнями документів, викладанню музики, зокрема, інструментальної, у колегіумі відводилось чільне місце. Підтвердження цього – малюнок із рукописного «Панегірика», написаного студентами колегіуму в 1730 році на честь його заснування. На малюнку під назвою «Олімп з музами» зображені музичні інструменти (скрипки, гуслі, кобзи, ліри, труби, віолончелі), що використовувались, вочевидь, у тогочасній інструментальній музиці на Чернігівщині, й зокрема, колегіумі [2, с. 13].

Непересічним за своїм значення явищем у музично-культурному житті не лише Чернігівщини, а й України та Російської імперії в цілому (до складу якої входила більшість українських земель у XVIII столітті) стала діяльність ще одного закладу професійної музичної освіти – так званої Глухівської співацької школи, що створила умови для виховання та творчого розвитку цілої плеяди талановитих українських митців – композиторів, співаків, художників, педагогів і стала першим вітчизняним навчальним закладом «вокально-хорової освіти» [1].

Це був перший в Україні й Росії спеціальний музичний заклад, за зразком якого почали відкриватися подібні школи у Петербурзі (1740 р.), а пізніше – так званої «Школи черкаської музики» при Воронежській духовній семінарії [1, с. 22].

Школа замислювалась і відкривалась із метою відбору та професійної підготовки співаків до Придворної співацької капели, але одночасно стала важливим осередком розвитку музичної культури, обдарованої молоді Чернігівщини і в цілому України. Хоча офіційне її відкриття припадає на 1738 рік [там само, с. 13], ще у 1713 до царського двору взяли з України цілий хор із в кількості 21 особи.

Становленню обдарувань талановитої української молоді сприяв і той факт, що царські особи видавали відповідні укази, що відкривали широкі можливості уповноваженим особам (наприклад, государеву дяку і регенту І. Петрову, служителю Василю Євстратову, регенту Федору Яворовському, півчому Степану Андрієвському та ін.) вести пошук здібної до музики молоді. Ця робота проводилась при безпосередньому моральному та фінансовому сприянні українських гетьманів (І. Скоропадського, П. Полуботка, Д. Апостола, К. Розумовського). На утримання школи, для прикладу у 1736 р. із малоросійських прибутків було виділено 50 карбованців (для порівняння, за ці гроші у XVIII ст. можна було купити 6 волів, або 300 качок, або 5000 яєць та ін. [12]), в 1737 – 100 крб., у 1738 році – 250 крб. На кожного учня школи виділялось фінансування – по 2 крб. на рік, а для заохочення у навчанні – щомісячна премія по 10 коп. кожному учню [2, с. 16].

Приділялась значна увага і підбору педагогічного персоналу для школи – регентів, викладачів-інструменталістів. Серед викладачів школи працювали досвідчені майстри музичної справи Н.В. Шолупіні, О.П. Брежинський, К.Ф. Коченовський, Ф. Нечай [там само, с. 17–18]. Про ретельний відбір педагогів-професіоналів свідчить положення з імператорського указу Анни Іванівни від 21 вересня 1738 р. № 7656 – «Екстракт»: «... Для навчання знайти умілого регента, «человека доброго в пении и в составлении нот искусного».

Особливо уславився регент Федір Яворовський – музикант і талановитий педагог, який розвинув творчі здібності десятків здібних представників української молоді. В царському указі від 23 грудня 1738 р. вказуються професійні якості регента – грамотна людина, «з добрими знаннями теорії і практики багатоголосого співу» [1]. Ф. Яворовський працював у Глухівській співацькій школі близько двох років (1736-1738 р.р.), пізніше брав участь у відборі співаків, підготував «19 півчих, 12 із яких привіз у Петербург» [1].

Серед його учнів – Андрій Васильєв, Федір Захар'єв, Андрій Коробський, Юхим Кричевський (українські співаки, солісти Придворного хору у Петербурзі), Антон Петров, Михайло Точанський, Кузьма Осипов, Степан Котляревський (оперний співак) – українські співаки XVIII століття, останні два, зокрема, співали у Глухівській хоровій капелі та Придворному театрі гетьмана К. Розумовського у Глухові, а С. Котляревський – виступав із театром у Москві (1753) [6], що свідчить про високий рівень фахової підготовки та викладання у Глухівській співацькій школі. До речі, із 100 крб., асигнованих на утримання школи на рік, 50 крб. становила оплата праці регента-викладача, що підтверджує про високу оцінку праці, фахового рівня викладання українських педагогів-музикантів.

Соціально-педагогічні чинники формування та творчого розвитку особистості у музичній культурі Чернігівщини Х–другої половини XVIII ст. (макрорівень)

Соціально-педагогічний чинник	Зміст
Культура Візантії	Християнські, мистецькі, педагогічні досвід, практика і традиції, культура візантійського хорового співу
Християнство	Морально-естетичний зміст християнського віровчення, творчо-виховний потенціал церковних богослужінь, церковна література
Мистецтво Русі-України-Чернігівщини	Фольклор (билини, героїчний епос), художня література, театр, хореографія та ін.
Музичне мистецтво Русі-України-Чернігівщини	Розвиток музичного інструментарію, вокальна та інструментальна музика, музика княжого двору, церковний спів
Релігійні, культурно-освітні осередки загальнодержавного значення (Десятинна (Різдва Богородиці) церква у Києві, Києво-Печерський монастир та ін.)	Центри навчання співу (двір доместиків) у Київській Русі при Десятинній церкві, великий хор та школа. Діяльність доместиків – співаків-солістів, диригентів, педагогів
Заснування Чернігівської єпархії	Створення ранніх форм церковних піснеспівів, благодійницька діяльність, пошук і підтримка обдарованої молоді та ін.
Українське козацтво	Подальший розвиток народнопісенної творчості у жанрах історичних дум та пісень; розвиток українського кобзарства і лірництва, інструментальної музики (кобза, ліра, бандура)
Субкультура тогочасної молоді	Ціннісні орієнтації та норми поведінки, певні джерела інформації, своєрідні захоплення, смаки, способи проведення дозвілля, специфічна мова, особливості одягу та зовнішності
Творчі музичні об'єднання (музичні цехи (кобзарів, лірників); троїсті музики; панські, гетьманські капели; військові оркестри	Музично-виконавська та музично-просвітницька діяльність; обмін досвідом; популяризація українського народного та європейського музичного мистецтва; розвиток виконавської манери
Протекціоністська політика царського уряду щодо розвитку музичної освіти на Чернігівщині	Для прикладу: Указ імператриці Анни Іванівни 1738 р. про відкриття Глухівської співацької школи

Дослідники [1] відзначають, що «рівень освіти в Глухівській школі був дуже високим, за два роки навчання хлопчики повинні були оволодіти не лише величезним репертуаром європейської і вітчизняної духовної музики, але й вивчити різні види нотації». Творчому розвитку учнів-співаків сприяв і навчальний план школи. Крім співу, викладались гра на музичних інструментах (гусях, бандурі, скрипці), а також, хоча і нетривалий час, хореографія (танці).

Творчому та професійному становленню учнів Глухівської співацької школи сприяв і такий соціально-педагогічний чинник, як своєрідна «виробнича практика», що проходила, як правило, на базі церковних хорів при храмах.

Історики А. Висильчиков, В. Іванов (який посилається на свідчення Генерального підскарб'я Я. Марковича) підкреслювали, що таким «базовим навчальним закладом у практичному вирішенні співацької підготовки набраних хлопців» слугувала школа Миколаївської церкви у Глухові [1].

Отже, музична культура Чернігівщини й творчий розвиток музично обдарованої молоді у XVIII столітті визначався цілим рядом соціально-педагогічних чинників. Цей етап дослідники визначають як аматорсько-професійний [16], коли становлення культурно-освітнього музичного середовища Чернігівського регіону та творчої молоді відбувались в умовах поєднання аматорського та професійного музичного мистецтва.

Таблиця 2

Соціально-педагогічні чинники формування та творчого розвитку особистості у музичній культурі Чернігівщини Х – другої половини XVIII століття (мезорівень)

Соціально-педагогічний чинник	Зміст
Культурно-освітні осередки Русі-України-Чернігівщини: школи при церквах, полкових адміністраціях; Чернігівський колегіум, Глухівська музична (співацька) школа та ін.); єзуїтські колегії; приватні навчальні заклади (пансіони)	Церковний спів. Різноманітна навчально-просвітницька, освітня музична діяльність; навчальні плани освітніх закладів
Група ровесників (учні) братських, козацьких, полкових шкіл, Глухівської співацької школи, студенти Чернігівського колегіуму та ін.	Учнівський (студентський) колектив школи, вищого навчального закладу
Діяльність перших професійних музикантів (співаків). Музичні хорові колективи Музичні колективи при резиденціях українських гетьманів	Формування чернігівської манери хорового співу; музично-виконавська та музично-просвітницька діяльність (для прикладу, хорова капела, що діяла при дворі чернігівського архієпископа Л. Барановича)
Музично-педагогічна література	Рукописні книги для співаків; нотні записи (ірмолої) з часів Київської Русі; дидактичні збірки “Учительное евангеліє”, “Перло многоценное” К. Транквіліона-Ставровецького; теоретичні розробки І. Максимовича; підручники з теорії музики (Г. Головня, Михайло Березовський)
Субкультура молоді у тогочасній школі, ВНЗ (парафіяльні, полкові школи, Глухівська співацька школа, Чернігівський колегіум, єзуїтські колегіуми)	Ціннісні орієнтації та норми поведінки школярів, студентів, певні джерела інформації, своєрідні захоплення, смаки молоді, способи проведення дозвілля тощо. Музичні об'єднання молоді (хори, оркестри та ін.)

В умовах відсутності нормативних документів, які б визначали зміст музичного навчання, розвитку здібної молоді сприяла традиційна для регіону участь її представників у роботі церковних хорів (спів на кліросі), навчання гри на музичних інструментах, домашня музична освіта. Становлення творчої

молоді на аматорському рівні здійснювалось і в музичних організаційних об'єднаннях – музичних цехах, троїстих музиках та школах кобзарів і лірників, хорах при монастирях. Разом із тим, зростання потреб царського уряду та Придворної Імператорської капели у виконавських кадрах, з одного боку, та культурно-освітніх, мистецьких запитів мешканців Чернігово-Сіверського краю, України в цілому, з іншого, призвели до збільшення уваги до музичної освіти населення. Вона здійснювалась у початкових (парафіяльних, полкових) школах, приватних навчальних закладах (пансіонах), військових оркестрах, капелах при панських маєтках, першому вищому навчальному закладі Чернігово-Сіверщини – Чернігівському колегіумі. Професійній підготовці музикантів сприяла діяльність першого музичного закладу професійної освіти – Глухівської музичної (співацької) школи.

Таблиця 3

Соціально-педагогічні чинники формування та творчого розвитку особистості у музичній культурі Чернігівщини X – другої половини XVIII століття (мікрорівень)

Соціально-педагогічний чинник	Зміст
Сім'я	Домашня музична освіта, навчання гри на музичних інструментах, спів
Грецькі та південнослов'янські співаки	Музично-педагогічна діяльність на Русі
Церковні хори при храмах, монастирях	Проходження своєрідної “виробничої практики” (для прикладу – Миколаївська церква у Глухові для учнів Глухівської співацької школи); спів на кліросі
Особистість педагога (релігійного діяча, доместика, регента, репетитора, викладача-інструменталіста та ін.) Діяльність чернігівської плеяди композиторів, співаків і педагогів	Вплив педагога на формування і творчий розвиток учнів, студентів: особистий приклад, володіння якостями: наполегливість, ерудованість, професіоналізм, вимогливість, терплячість, сила волі, музична обдарованість та ін. (Стефан, відомий майстер церковного співу та піснетворець – ігумен Києво-Печерського монастиря; чернігівські архієпископи К. Транквілліон-Ставровецький, Л. Баранович; регент Глухівської співацької школи Ф. Яворовський; музиканти, педагоги, композитори, диригенти М. Березовський, А. Рачинський, С. Пекалицький; М. Полторацький; Д. Бортнянський та ін.)
Самостійна (індивідуальна) художньо-творча, музична діяльність учня, студента	Різноманітні форми та види самостійної (індивідуальної) художньо-творчої, музичної діяльності учня, студента: участь у бесідах, диспутах, малювання, хореографія, написання різноманітних літературних творів, читання, спів, навчання гри на музичних інструментах і т.п.
Матеріальне та моральне заохочення здібних учнів і студентів у школах, колегіумі	Преміювання. Для прикладу: щомісячна премія по 10 коп. кожному учню у Глухівській співацькій школі як заохочення у навчанні
Різноманітні форми діяльності шкільних, студентських об'єднань	Диспути, концерти, шкільні драми, участь у вертепних дійствах і т.п.

Вагомими чинниками музичного становлення молоді стало і запровадження досвіду західноєвропейської педагогіки в шкільній освіті, практиці професійно-виконавчої підготовки; складання вітчизняних зразків навчально-співацької літератури; формування мережі кобзарських осередків із власною виконавчою манерою та музично-виховними традиціями.

Висновки. Таким чином, аналіз науково-педагогічної, історично-культурологічної літератури дозволив нам виокремити соціально-педагогічні чинники формування та творчого розвитку молоді Чернігівщини з княжих часів до другої половини XVIII століття, які доцільно розглядати з позицій рівнів соціального середовища.

Так, на макрорівні соціального середовища формування та творчому музичного розвитку молоді ми виділяємо наступні соціально-педагогічні чинники, які представили в таблиці 1.

Соціально-педагогічним середовищем формування та творчого розвитку особистості в музичній культурі Чернігівщини (X–другої половини XVIII ст.) мезорівня ми визначили тогочасні культурно-освітні осередки, навчальні заклади, тому, відповідно, чинники такого розвитку ми представили у таблиці 2.

Соціально-педагогічні чинники формування та творчого розвитку особистості у музичній культурі Чернігівщини X – другої половини XVIII століття на мікрорівні розглянуті у таблиці 3.

Розглянуте питання не вичерпує поставленої проблеми. Подальшого вивчення потребує дослідження соціально-педагогічних чинників формування та творчого розвитку особистості у музичній культурі Чернігово-Сіверського краю у наступний період – XIX-XX століття.

Література:

1. Бермес Л.І. Глухівська співова школа як підґрунтя вітчизняної професійної вокально-хорової освіти у XVIII столітті. URI: irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe?
2. Васюта О. Музична освіта Чернігівщини/ Чернігів: б/в, 2003. 88 с.
3. Васюта О.П. Музична культура Чернігівщини – тезаурус України : наукові праці з історії та теорії розвитку музичної культури Чернігівщини. Чернігів: Видавець Лозовий В. М., 2012. 232 с.
4. Васюта О.П. Музична культура Чернігівщини X – початку XXI століття: еволюційний вимір. Чернігів: Десна-Поліграф, 2017. 296 с.
5. Васюта О.П. Музичне життя на Чернігівщині у XVIII-XIX ст.: істор.-культуролог. дослідження / ред. О.Б. Коваленко. Чернігів: РВК «Деснянська правда», 1997. 212 с.
6. Васюта О. Співаки Чернігівщини: Довідник. Чернігів: б/в, 2006. 102 с.
7. Історія української культури: метод. вказівки до семінар. занять та завдання до самост. та індивід. роботи для студ. ден. форми навчання всіх напрямів підготовки / укл.: І.Г. Карпова. Чернігів, ЧНТУ, 2017. 50 с.
8. Ляшенко Т.В. Музично-освітня діяльність громадсько-культурних товариств Чернігівщини (перша третина XX століття). Ніжин: Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2010. 161 с.
9. Карпова І. Г. До питання про роль релігійних інститутів у соціалізації молодого покоління. Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія. 2014. № 1. С. 123–128.

10. Карпова І.Г. Історія та культура України: метод. вказівки до семінарських занять та завдання до самостійної та індивідуальної роботи для студентів денної форми навчання всіх напрямів підготовки. Чернігів, ЧНТУ, 2016. 64 с.
11. Карпова І. Г. Мистецтво як важливий чинник національного виховання студентів вищого навчального закладу. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. – Вип. 21: зб. наук. пр. – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2016. – С. 21-28
12. Карпова І. Г. Мистецька студія у вищому навчальному закладі як засіб набуття майбутнім спеціалістом культурно-мистецького, художньо-творчого досвіду. Вісник Вінницького політехнічного інституту. 2008. № 4. С. 22–26.
13. Карпова, І. Г. Протоестетичні елементи у світовідношенні давнього населення на території сучасної України. Вісник Черкаського університету. Серія : Філософія. 2013. Вип. № 11 (264). С. 86–91.
14. Карпова, І.Г. Соціально-педагогічні чинники виявлення творчого потенціалу студента у позанавчальній діяльності вищого навчального закладу. Соціалізація особистості : зб. наук. праць. Том XXXI. Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2008. С. 166–180.
15. Малісов Н. Військова музика Чернігівщини. І не тільки ... (Історія та сьогодення). Чернігів: Десна Поліграф, 2015. 96 с.
16. Матвієнко С.І. Музична освіта та виховання дітей і молоді на Чернігівщині (XVIII-XIX ст.): автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.01. Харків, 2010. URI: <http://lib.ndu.edu.ua/dspace/bitstream/123456789/8/1/AP%20Матвиенко%20С.И..pdf>
17. Михайличенко О.В. Музично-педагогічна діяльність українських композиторів і виконавців другої половини XIX – початку XX століття: історичні нариси. Суми: Видавничо-виробниче підприємство «Мрія -1», 2005. 102 с.
18. Петько Л. В. Виховання естетичної культури студентів в умовах університету. Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія : Педагогіка : зб. наук. пр. Бердянськ : ФО-П Ткачук О.В., 2017. Вип. 1. С. 262–268.
19. Уривалкін О.М. Історичне краєзнавство. URI: ib.ukrds.com.ua/index.php?name=Library&op=viewbook&id=222
20. Karpenko O.G., Du Ljan. Some aspects of musically-elucidative activity with students in the conditions of higher educational establishment. Economics, management, law:realities and perspectives: Collection of scientific articles. Psychology. Pedagogy and Education. – Les Editions L'Originale, Paris, France, 2016. P. 448–451.
21. Karpenko O.G., Du Liang Musically-elucidative activity as a part of self-realization of the personality. Intellectual Archive. 2016. Volume 5. No. 3 (May-June). Toronto: Shiny Word Corp., Canada. PP. 103–109.
22. Pet'ko L. The development of student youth aesthetic culture on professional direction. Topical issues of contemporary science: Collection of scientific articles. – С.Е.І.М., Valencia, Venezuela, 2017. P. 188–192.

Анотації

УДК 37.032:78

Карпова І. Соціально-педагогічні чинники формування та творчого розвитку особистості у музичній культурі Чернігівщині в X – другій половині XVIII століття.

Досліджено в історичному контексті соціально-педагогічні чинники, що визначали формування та творчо-музичний розвиток молоді Чернігівщини з княжих часів до другої половини XVIII століття. Визначено чинники на макро-, мезо- та мікрорівні соціального середовища.

До соціально-педагогічних чинників макрорівня ми відносимо: культуру Візантії, християнство, мистецтво (в тому числі музичне) Русі-країни-Чернігівщини, релігійні, культурно-освітні осередки загальнодержавного значення, заснування Чернігівської єпархії, українське козацтво, субкультуру тогочасної молоді, творчі музичні об'єднання,

протекціоністську політику царського уряду щодо розвитку музичної освіти на Чернігівщині.

На мезорівні соціального середовища виділено наступні соціально-педагогічні чинники: культурно-освітні осередки Русі-України-Чернігівщини (різноманітні школи, Чернігівський колегіум, Глухівська музична школа, єзуїтські колегії, приватні навчальні заклади), група ровесників, діяльність перших професійних музикантів (співаків), музичні хоріві колективи, музично-педагогічна література, субкультура молоді тогочасних навчальних закладів.

Соціально-педагогічними чинниками макрорівня визначено: сім'я, діяльність грецьких та південнослов'янських співаків, церковні хори при храмах, монастирях, особистість педагога, музично-педагогічна діяльність видатних чернігівських композиторів, музикантів, самостійна (індивідуальна) художньо-творча, музична діяльність учня, студента, матеріальне та моральне заохочення здібних учнів і студентів у школах, колегіумі, різноманітні форми діяльності шкільних, студентських об'єднань.

Ключові слова: музична культура, Чернігівщина, творчість, формування, особистість, творчий розвиток, соціальне середовище.

Karpova I. Social and pedagogical factors of formation and creative development of personality in music culture of Chernihiv region in the X–2 half of the XVIIIth century

The article deals with socio-pedagogical factors determining the formation and creative musical development of youth of Chernihiv region from the times of principalities to the second half of the XVIII century. The factors of the social environment on the macro, meso and micro levels are determined. We consider that socio-pedagogical factors of the macro level include the following: the culture of Byzantium, Christianity, art (including musical) of Russia-Chernihiv region, religious, cultural and educational centers of national importance, the establishment of the Chernigiv diocese, Ukrainian Cossacks, subculture of the youth of that time, creative musical unions, protectionist policy of the tsarist government regarding the development of musical education in the Chernihiv region.

At meso level of social environment we highlighted the following socio-pedagogical factors: cultural and educational centers of Rus-Ukraine-Chernihiv (various schools, Chernihiv collegium, Glukhiv music school, Jesuit colleges, private educational institutions), a group of peers, the activities of the first professional musicians (singers), musical choral collectives, musical-pedagogical literature, subculture of youth of educational institutions of the mentioned period of time.

We defined the following socio-pedagogical factors of the micro level: a family, the activity of the Greek and South Slavic singers, church choirs at temples, monasteries, the personality of a teacher, musical and pedagogical activity of the outstanding Chernihiv composers, musicians, independent (individual) artistic and creative, musical activity of a pupil, student, material and moral encouragement of capable students and students in

schools, collegium, various forms of activity of school, students associations.

Key-words: music culture, Chernihiv region, creativity, formation, personality, creative development, social environment.